

33. Шатан Е. Юг и Север / Е. Шатан // Торгово-промышленный Юг (Одесса). – 1916. – 15 декабря (№24). – С.11-17.
34. М. К. О вольном городе / М. К. – Одесса: Типография «Печатник», 1917.
35. Российский государственный исторический архив (далее – РГИА). – Ф.1548. – Оп.1. – Д.5.
36. Одесский биржевой комитет в 1910 году (Доклад общему собранию членов Биржевого общества 27 июня 1911 года). – Одесса: «Центральная» типография, 1911.
37. Объединение биржевых комитетов // Торгово-промышленное обозрение. Орган Одесской биржи. – 1912. – 9 апреля (№13). – С.2-4.
38. Доленко Д.В. Политика и территория. Основы политической регионалистики / Д.В. Доленко. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2000.
39. Большаков А. К выборам в Государственный совет / А. Большаков // Торгово-промышленный Юг (Одесса). – 1912. – 1 октября (№0). – С.9-19.
40. Выборы в Государственный совет от торговли и промышленности и интересы Юга // Торгово-промышленный Юг (Одесса). – 1915. – 1 октября (№19). – С.9-12.
41. Избиратель. Беснующеся подполье / И.Т. Сильченко. – Одесса: Тип. Об-ва «Русская Речь», 1912.
42. Избиратель. На вулкане / И.Т. Сильченко. – Одесса: Тип. Об-ва «Русская Речь», 1912.
43. Избиратель. Жид идет! / И.Т. Сильченко. – Одесса: Тип. Об-ва «Русская Речь», 1912.
44. Г. П. К предстоящим выборам в Государственную Думу / Г. П. // Торгово-промышленное обозрение. Орган Одесской биржи. – 1912. – 9 июля (№27). – С.2-5.
45. В биржевом комитете // Торгово-промышленное обозрение. Орган Одесской биржи. – 1912. – 15 октября (№41). – С.263-266.
46. ГАРФ. – Ф.102. 4 делопроизводство. – Оп. 1916 г. – Д.84. – Ч.9.
47. Лисенко О.В. «Просвіта» та кооперативи в українському суспільному середовищі на початку ХХ ст. / О.В. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008.
48. Державний архів Миколаївської області. – Ф.468. – Оп.1. – Спр.21.
49. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ). – Ф.ХІ. – Спр.2164-2165.
50. ІР НБУВ. – Ф.ХІ. – Спр.61.
51. ЦДІАК України. – Ф.385. – Оп.2. – Спр.154.

Назарова Е. П. Деятельность экономических организаций Одессы в контексте регионального движения на Юге Украины в начале ХХ века

Проанализировано деятельность экономических организаций Одессы, защищавших экономические интересы Юга Украины. Описаны основные направления деятельности данных организаций. Охарактеризованы попытки экономических организаций реализовать проекты, что улучшили экономическое положение региона. Проанализировано на примере экономических обществ взаимоотношения регионального и украинского национального движения в начале ХХ в.

Ключевые слова: регионализм, движение, организация, экономика, буржуазия, Юг Украины.

Nazarova E. P. Activities of Odessa's economic organizations in a context of a regional movement in the South Ukraine at the beginning XX century

Activities of Odessa's economic organizations, which fight to economic interests of the South Ukraine, have been analyzed in the context of the regional movement. Main lines of the organizations' activities have been described. The economic organizations' attempts, that could help to increasing an economic situation of the region, have been characterized. Relations between the regional movement and the Ukrainian national movement have been analyzed on an example of the economic organizations.

Key words: regionalism, movement, organization, economic, bourgeois, the South Ukraine.

УДК: 94(477):329(092)

І. Г. Передерій

**ПРО СПРОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ В'ЯЧЕСЛАВОМ ЛИПІНСЬКИМ
ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛІЗМУ У ЧАСОПИСІ «PRZEGLĄD KRAJOWY»**

У статті досліджено громадсько-політичну діяльність В'ячеслава Липинського 1908 – початку 1910 рр., спрямовану на реалізацію ідейних засад теорії територіалізму; доведено вплив цієї теорії та особи самого В. Липинського на напрям і зміст часопису «Przeгляд Krajowy», з'ясовано ставлення до видання тодішньої як української, так і польської періодичної преси.

Ключові слова: В. Липинський, територіалізм, «Przeгляд Krajowy», український рух, спольщена шляхта, преса.

В останні два десятиліття постать В'ячеслава Липинського (1882-1931 рр.) є однією з тих, котрі привертають особливу увагу дослідників – істориків, політологів, філософів, соціологів, релігієзнавців. Адже за радянських часів на це ім'я було накладено табу, як на представника «буржуазно-націоналістичного табору». Відтак недоступною була і багату спадщина видатного українського мислителя, громадського діяча та політика. З кінця 80-их років минулого століття і до сьогодні побачила світ значна кількість розвідок, що стосуються наукового доробку і громадсько-політичної діяльності В. Липинського. Ці дослідження мають різну глибину і наукову вартість, оскільки частина їх з'явилася у той період, коли тільки-но було знято

ідеологічні заборони, а отже, для них характерне певне романтичне захоплення, поверховість, недостатня виваженість висновків. Протягом останніх років маємо вже й досить ґрунтовні розвідки, присвячені В. Липинському.

Важливою віхою в громадсько-політичній діяльності В. Липинського були його спроби втілити в життя ідеологію територіалізму, зокрема участь у виданні польськомовного часопису «Przegląd Krajoży», призначеного для навернення спольщеної шляхти українського Правобережжя до участі в українському русі. Окремі аспекти історії цього часопису, як і ролі В. Липинського в його редагуванні та виданні вже подекуди висвітленні у науковій літературі. Це спогади соратника В. Липинського Д. Дорошенка про нараду українців польської культури у Києві 1909 року [1], статті польських авторів Г. Дильонгової та М. Філіповича [2], українського історика І. Гирича [3]. Нашій проблемі присвячений і розділ у книзі сучасного польського дослідника постаті В. Липинського Богдана Ганцажа [4].

Метою цієї наукової розвідки є спроба показати вплив ідейних засад теорії територіалізму В. Липинського на напрям і зміст часопису «Przegląd Krajoży», а також з'ясувати інші аспекти громадсько-політичної діяльності цієї постаті, спрямовані на реалізацію згаданої ідеології. Для цього ми ставили завдання проаналізувати не лише статті, підготовлені для «Przeglądu Krajoży» безпосередньо В. Липинським, а й вивчити інші джерела, зокрема тогочасну українську пресу, епістолярій Липинського, спогади близьких до нього діячів, щоб зрозуміти, яким чином втілювалась у життя ідеологія територіалізму, як часопис «Przegląd Krajoży» поставав і як сприймався тодішнім як українським, так і польським громадянством.

Теорія В. Липинського про крайовий територіалізм та патріотизм набула завершеного вигляду певно у 1908 р., коли він наприкінці літа – восени об'їхав кілька міст Правобережної України, «...виголошуючи відчити, в яких закликів місцеве польське громадянство до повороту до своєї, себто до української, народности» [5, с.140]. Відчит мав назву «Udział szlachty ukraińskiej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów i stosunek obecny» і побачив світ окремим виданням у Кракові на початку 1909 р. під заголовком «Szlachta na Ukrainie». Сутність теорії зводилася до ідеї, що спольщена шляхта в Україні повинна виявляти патріотизм до землі, на якій вона живе, і пам'ятати про обов'язок, який вона має, як верства більш культурна, перед українським народом. У листі до М. Грушевського від 13 серпня 1908 р. (усі дати в статті подано за новим стилем – І.П.) В. Липинський повідомляв про один із таких відчитів, прочитаних ним на з'їзді уманських дідичів 2 серпня 1908 р. Учасників з'їзду було близько 40 осіб і вони загалом схвально сприйняли виступ В. Липинського [6, с.357-359]. Крім того, учасники з'їзду висловили думку про необхідність видавати друкований орган крайовсько-територіального спрямування.

Метою В. Липинського було, як слушно зауважив І. Гирич, «притягнути до українського руху осіб, що до того часу орієнтувалися на польську національну ідею, стояли на позиції відродження «історичної Польщі». Він вважав цілком можливим вбити клин між ідеологією демократичних вшехполяків і полонізовану українською шляхтою Київщини, Волині і Поділля, що дотримувалася крайовської орієнтації в силу збереження у ній «підсвідомого сантименту до українства» через тісний зв'язок з українською селянською стихією [3, с.620].

Саме такі завдання В. Липинський покладав на видану брошуру «Szlachta na Ukrainie», в якій висвітлювалася проблема ролі польської шляхти у суспільному житті та історії України. Однак книжка одразу після виходу в світ була заборонена цензурою, спочатку київською а згодом і петербурзькою. Про це В. Липинський так повідомляв у листі до С. Томашівського від 17 січня 1909 року: «Ця заборона відобрала моїй книжці (для мене принаймні) більшу половину її вартості (йдеться, звичайно ж, про вартість ідейну – І.П.), бо вона не може свobodно поширюватись так, як я хтів... Бо, хоч не вважаючи на заборону, книжка таки помалу йде різними шляхами на нашу Україну, але це вже не те, як би вона могла свobodно продаватися... Через це вже не сподіваюсь тепер по ній навіть цих наслідків, які й могли бути, проте справи не залишаю та роблю помаленьку те, що можна» [7, арк.4-4зв.].

А справа полягала в тому, що Липинський надумав зібрати з'їзд представників української правобережної шляхти католицького віросповідання. Про це він також сповіщав у згаданому листі до С. Томашівського: «Тепер маю найбільше бажання – це скласти хоч невеличке зібрання українців та українофілів «католиків» у Києві в лютім, може б на цьому зібранні вдалось прийти до якихось позитивних наслідків» [7, арк.4зв.]. Далі у листі Липинський висловлював надію на скорий приїзд до Львова з тим, щоби порадитися у цій справі з М. Грушевським та С. Томашівським. Також В. Липинський обговорював питання заснування і напряму майбутнього тижневика з митрополитом Андреем Шептицьким [8, арк.12-13]. Отже, думка тогочасних авторитетів науки і церкви багато важила для молодого В. Липинського.

21 лютого 1909 р. в помешканні відомої київської громадської діячки Францішки Вольської відбувся з'їзд поляків-правобережців, римо-католиків, котрі проголосили себе «українцями польської культури». Ініціював цей з'їзд В'ячеслав Липинський. Усього учасників з'їзду, за спогадами Д. Дорошенка, було приблизно 35 осіб [5, с.141]. Серед них: В'ячеслав Липинський, Антоній Станевич, Людвік Седлецький (Сава Кричал), Йоахим Волошиновський (видавець газети «Світова зірниця»), Адам Рокицький (дядько В. Липинського по лінії матері), Францішка та Стефан Вольські, Мазаракі, Людгард та Влодзімеж Грохольські, Едвард Пашковський (пізніший запеклий опонент Липинського, котрий друкувався у вшехпольській пресі під псевдонімом Czarny Jegomość, Леон Радзейовський (київський літератор і газетяр), Тадеуш Міхальський (літературознавець і журналіст, ще один майбутній опонент В. Липинського) та інші. На

з'їзд, як гостей, було запрошено й шістьох (за свідченням Є. Чикаленка) українців [9, с.52]. Але знаємо імена лише 4-ох із них, поданих у спогадах Д. Дорошенка: сам Дмитро Іванович, Є. Чикаленко, Ф. Матушевський та С. Єфремов.

Усі виступи та дебати на з'їзді, за свідченням Д. Дорошенка, провадилися українською мовою. А от Є. Чикаленко твердить про панування на нараді польської мови, навіть окремо подає у своєму «Щоденнику» епізод, коли один із учасників зібрання пояснив уживання польської мови тим, що «вони не рішаються говорити з інтелігентами по-українському» [9, с.52]. Головну доповідь на з'їзді виголосив В. Липинський. Згодом вона була видрукowana у вигляді брошури «Nobilis Ruthenus. Nasze stanowisko na Rusi-Ukrainie. Zagajenie prywatnego zebrania w K...w lutym 1909 r.» [3, с.626].

Резолюції, винесені на з'їзді, проголошували, що учасники з'їзду, визнаючи себе громадянами України, тісно зв'язаними всіма своїми інтересами з українським народом, мають стати до праці, щоб допомогти цьому народові в його політичному, соціально-економічному та національно-культурному відродженні. Для ширення цих ідей мав бути заложений київський тижневик «Przegląd Krajoowy». Д. Дорошенко так описував враження від з'їзду гостей-українців: «В тодішніх обставинах прилучення до українського руху кількох десятків висококультурних, активних людей було для нас великою моральною допомогою» [5, с.141]. Є. Чикаленко сподівався, що українці польської культури «...шкідливу роль польського панства зможуть паралізувати...». Одночасно він занотував у «Щоденнику» і певний сумнів щодо реалізації цих планів: «Щось не віриться мені, щоб між польським панством знайшлося багато людей, які захопляться українством не тільки до глибини душі, а й до глибини кишені!» [9, с.53].

Ще до проведення з'їзду (з літа 1908 року) В. Липинський розпочав серйозну підготовчу роботу до заснування часопису. Ця його діяльність відображена у листуванні з В. Доманицьким (другом і соратником з часу лікування у Закопаному протягом зими – весни 1907/1908 рр.) та М. Грушевським. Так, з листа до М. Грушевського від 30 червня 1908 року відомо, що на видавця часопису планувався Йосип Юркевич – відомий громадський діяч, хлопоман, член Старої Громади, співробітник багатьох українських друкованих видань. В. Липинський просив М. Грушевського поговорити про це з ним [6, с.354-355]. Чи відбулася така розмова ми не знаємо, однак достеменно відомо, що з Й. Юркевичем у цій справі говорив Богдан Ярошевський – майбутній літературний редактор «Przeglądu Krajoowego». За свідченням останнього Й. Юркевич «рішучо одмовився» від пропозиції, мотивуючи це тим, що він є давнім представником українського руху (хоч і поляк за походженням), а головне тому, що не вірив у справу «українізації» спольщеної шляхти [10, с.2]. Потім, як стверджував Б. Ярошевський, Юркевич «приймав навіть деяку матеріальну участь у видавництві, але до останку дивився на все це діло песимістично».

Врешті-решт відповідальним редактором часопису став Леон Радзейовський, котрий до цього працював як журналіст у ліберальній «Киевской мысли». Він репрезентував польську крайовську течію. Співредакторами стали Богдан Ярошевський та Тадеуш Міхальський. Останній був уже відомим на той час публіцистом і літературним критиком. У «Przegląd'i Krajoow'omu» він фактично опинився, як потім стверджував В. Липинський, проти волі останнього «і тільки на запевнення третіх осіб, що він (Міхальський – І.П.) буде вести себе коректно...» [11, арк.3]. Досить швидко цей діяч розійшовся з редакторами «Przeglądu Krajoow'ogo» і, вийшовши зі складу редакції 4 липня 1909 р. (через два місяці від початку виходу часопису), заходився біля видання так званого «Польсько-українського річника», який фактично одразу став у опозицію до часопису, одним із редакторів котрого Т. Міхальський був перед цим. Отже, Т. Міхальський також не був ідейним соратником В. Липинського.

Щодо Б. Ярошевського, то й він не був абсолютним однодумцем В. Липинського, оскільки дотримувався соціалістичних поглядів, але, на думку останнього повинен був репрезентувати у майбутньому часописі демократичну українську течію. В. Липинського дореволюційної доби також цілком можна вважати людиною з поглядами, близькими до демократичних. Крім того, як доводить у своїй статті І. Гірич, його єднала з Б. Ярошевським спільність самостійницьких поглядів на політичний розвиток України (хоча останній і атестував себе як федераліста) [3, с.623-624].

До складу редакційного комітету часопису належав і Богдан Лепкий. Це стає зрозумілим із його листа до професора Кирила Студинського від 11 квітня 1909 р., в якому Б. Лепкий пропонує професорові написати для «Przeglądu Krajoow'ogo» «яку статтю на біжучі теми (приміром москафільство в Галичині), або яку замітку про наше відродження» [12, арк.91].

У квітні 1909 р. в Києві за підписом Л. Радзейовського було видано проспект майбутнього часопису, в якому повідомлялося про спрямування видання та його засновників [2, с.69]. У ньому стверджувалося, що «Przegląd Krajoowy» «ставити собі на меті освітлювати місцеве життя з погляду інтересів українського народу, до якого маємо обов'язки культурно-громадські, як верства більш заможна та освічена» [13, с.3]. Немає сумніву, що проспект був написаний під впливом ідей В. Липинського, оскільки його тези фактично повторюють тези брошури «Szlachta na Ukrainie». Тому складно не погодитися з думкою Г. Дильон'гової та Я. Фліповича про те, що політичну програму «Przeglądu Krajoow'ogo» слід вважати такою, що ґрунтувалася на концепції територіалізму В. Липинського [2, с.70].

Ще раніше за проспект, у березні 1909 р., Б. Ярошевський опублікував у щоденній українській газеті «Рада» статтю під назвою «Чого сподіватись?», де критикував ставлення до українського руху польських часописів. Особливо дісталось виданням «Kraj» та «Dziennik Kijowski». Перший мав консервативний напрям, видавався у Петербурзі і був досить популярний серед поляків. Другий можна вважати часописом

наближеним до національно-демократичної орієнтації. Однак обидва ці видання, власне, як і інші польські часописи, на українські справи дивилися під кутом зору польського національного інтересу. «В стосунках до українства, – писав Б. Ярошевський – од польських газет, які зараз займаються місцевими справами, ніякого добра сподіватись не можна. Вони ставляться до українського руху або байдуже, або неприхильно, виявляючи цю неприхильність від часу до часу в окремих статтях і замітках. Польські часописи у Києві, з уважнішим од «Dziennik'a Kijowsk'ogo» до українства відношенням не могли вдержатися (певно, йдеться про тижневики соціалістичного спрямування «Głos Kijowski» та «Świt» – І.П.) і з цього можна гадати, що серед польського громадянства на Україні немає, поки що, досить людей, які дійсно почувають себе місцевими громадянами, і бажать виконувати свої громадські обов'язки» [14, с.1]. Фактично Б. Ярошевський проголосив головне завдання майбутнього часопису – ширити серед польського та спольщеного елемента на Україні ідеологію територіалізму В'ячеслава Липинського.

Фінансувати тижневик, як стверджує І. Гирич, посилаючись на листування В. Липинського з М. Грушевським, мали представники крупного землевласництва – К. Браницький, М. Тишкевич або К. Володкович. Перший і третій були свідомими поляками. К. Володкович був відомий як меценат і як людина, що фінансувала проекти скульптурних зображень Т. Шевченка. Але К. Володкович помер незадовго до того, як почав виходити «Przegląd Krajoży» (8 квітня 1909 р.) і у першому числі тижневіка була вміщена посмертна згадка про нього Б. Лепкого [15, с.4-5]. Тому ясно, що він не брав участі у фінансуванні часопису. К. Браницький такими діями, як Володкович, себе не особливо виявляв, проте був одним з найбільших землевласників південно-західної Київщини, де мав маєток і В. Липинський [3, с.625]. Громадський діяч та історик Михайло Тишкевич був одним із провідних українських меценатів. Саме він, судячи з листа Б. Ярошевського до М. Грушевського, найбільше і спонсорував тижневик [16, арк.87].

Однак фінансове питання було постійно актуальним для редакційного комітету. І його розв'язання переважно лежало на плечах В. Липинського. В листі до А. Шептицького, відправленого з Кракова 21 квітня 1909 р., він повідомляє, що одержав від редакційного комітету звістку про постанову відкласти до осені видання «Przeglądu Krajoży» через брак коштів. Липинський миттєво телеграфував до Києва і просив редакційний комітет зачекати з остаточним рішенням до одержання від нього додаткового повідомлення. У листі Липинський просить митрополита про матеріальну допомогу редакції тижневіка, посилаючись на їхню попередню розмову у цій справі і готовність Шептицького надати у разі потреби фінансову «рату» [17, арк.15-16]. І вже 5 травня 1909 р. В. Липинський одержав у Львові від митрополита А. Шептицького «уділ в суммі тисячі корон для передачі Комітетові Редакційному тижневика «Przegląd Krajoży» у Києві» [18, арк.21].

Нові фінансові проблеми спіткали часопис у серпні 1909 р. Вирішував їх В. Липинський частково власним (батьківським) коштом, про що повідомляв у листі до Василя Доманицького від 14 серпня [19, с.557]. Усього ж, як свідчить фінансовий звіт редакції часопису, складений Б. Ярошевським на початку 1910 р., видатки на видання «Przeglądu Krajoży» за весь час його виходу становили 5 497 рублів 72 копійки [20, арк.2].

Перше число часопису побачило світ 13 травня 1909 р. На жаль, майже одразу видання було перетворено на двотижневик, а після появи п'ятого номера виходило нерегулярно. Всього вийшло 12 номерів. Останній номер був здвоєний і побачив світ 5 січня 1910 р. А 4 лютого 1910 р. відбулося зібрання «уділовців та прихильників» часопису, яке мало вирішити подальшу його долю. В. Липинський дуже сподівався, що «Przegląd Krajoży» не впаде. Про це він так писав А. Шептицькому: «Нам би дуже хотілося удержати її (газету – І.П.) в такій чи іншій формі, бо діло своє вона хоч помаленьку, але все ж таки робить і тому ми докладемо всіх сил, щоб не дати цій справі упасти. Проте в остаточній мірі це буде залежати від наших прихильників і всіх тих, кому справа ця лежить на серці» [21, арк.22]. Однак сподівання В. Липинського не справдилися і часопис припинив своє існування.

І все ж «Przegląd Krajoży» став помітним явищем в українському національно-культурному житті 1909 року. Його напрям, як визначав сам В. Липинський у вже згаданому листі до В. Доманицького, – «т. зв. територіально-демократичний» [19, с.557]. Не зважаючи на конфлікти, що раз у раз виникали в редакції, газета дійсно презентувала протягом 8-ми місяців насамперед концепцію територіалізму В. Липинського, оскільки майже в кожному номері вміщувалися його статті, котрі друкувалися під псевдонімами «Сівіс» та «Українієс». Крім того, В. Липинський часто готував до газети ще й редакційні статті, більшість із яких мала програмовий стосовно часопису та ідеї територіалізму характер. Це, зокрема його стаття «Kraj i Naród» («Краї і народ») у №3 від 12 червня, а також «Dwie drogi» («Дві дороги») у №1, в якій автор так визначає мету поляків – прибічників ідеології територіалізму: «Дві дороги бачили ми перед собою: дорогу старих і неузасаднених претензій і дорогу праці для добра краю» [22, с.3].

У кількох номерах він видрукував статті під власним іменем – Wacław Lipiński. Це, зокрема, стаття «Dla wyjaśnienia» («Для роз'яснення»), в котрій автор характеризує себе як «українця польської культури» і витлумачує сутність своєї територіалістичної концепції [23, с.1-3]. А також статті «Między młotem a kowadłem» («Між молотом і ковадлом») [24, с.1-3] та «Ukraina si Ruś» («Україна чи Русь»).

Остання стаття з'явилася в №2 «Przeglądu Krajoży». Вона була відповіддю на фельєтон під таким же заголовком відомого польського історика Олександера Валер'яна Яблоновського, надрукований у часописі «Dziennik Kijowski». У фельєтоні автор повставав проти назви «Україна» і застерігав своїх земляків не вживати й не ширити її і взагалі не перейматися українофільським думками. В. Липинський у своїй статті-

відповіді закидає істориків О. Яблоновському ненауковий підхід до тлумачення такої проблеми як творення етностимів і підкреслює думку, що мета фельстона була не наукова, а суто політична. І тут він посилається на іншу публікацію О. Яблоновського у «Dziennik'u Kijowsk'omu» – лист до кола літераторів і газетних польських робітників у Києві. У цьому листі видатний польський історик закликав поляків, де б вони не були і які б місця не займали, «не спускати з очей цілої Польщі, всіх її потреб, інтересів і завдань», тобто, як підкреслює В. Липинський, «інтересів вшехполяків» [25, с.2].

В. Липинський у своїй статті наголошує, що частина представників спольщених родів на Україні, «йдучи за голосом совісті й вказівками свого чуття, повернула до свого народу і отверто назвалась українцями». Тут він безперечно має на увазі самого себе та своїх послідовників. Друга ж частина задержала, за висловом В. Липинського, «унаслідок від предків польське ім'я». Серед них і шановний історик О. Яблоновський, котрий присвятив себе вивченню історії українських земель у складі Речі Посполитої, і який тепер, у своїх публіцистичних творах, виступив різко проти українців і українського національного відродження. Саме тому В. Липинський, як послідовний територіяліст, нагадував полякам, що «Польща – то велика річ, ...але ж так само велика і наша Україна – бо велика кожна ідея, що має на цілі духовне визволення народу». Відповідаючи ж у кінці статті на питання «Україна чи Русь?», автор виголошує: «... Коли ми бачимо, що зараз серед нашого люду називається «Україною» все, що рветься до життя, до світлої будуччини... то ми тут без огляду на те, за кого, як народ, ми себе вважаємо, ставимо своїм гаслом «Україну» [25, с.4].

«Przegląd Krajowy» поділявся на три відділи: громадсько-політичний, літературно-науковий та економічний. Зрозуміло, що більшість власних статей В. Липинський вміщував у політичному відділі. Однак у літературно-науковому відділі було надруковано скорочену польськомовну версію його історичної розвідки «Данило Братковський», що публікувалася перед тим у «Літературно-науковому віснику». Також тут було подано його рецензію на працю польського історика Ф. Равіти-Гавронського «Богдан Хмельницький».

Спіробітництво із часописом вели такі відомі українські та польські діячі, як Д. Дорошенко, С. Ефремов, В. Пачовський, Я. Міодушевський, Л. Василевський, Сава Крилач (Л. Сідлецький). У №5 було вміщено розвідку М. Грушевського «Виговський і Мазепа», але вона писалася не спеціально для «Przeglądu Krajow'ogo», а являла собою перекладений польською мовою передрук. До речі, саме за друкування цієї статті на відповідального редактора Л. Радзейовського було накладено штраф [26, с.2].

Слід зауважити, що поява «Przeglądu Krajow'ogo» була прихильно зустрінута українською демократичною пресою. Зокрема, схвально про часопис відгукувалася українська щоденна газета «Рада». У ній час від часу з'являлися замітки про чергові числа «Przeglądu Krajow'ogo» та зверталася увага читачів на окремі його статті. Так, зокрема, «Рада» 16 липня 1909 р. повідомляла своїх читачів про появу 4-го номера польськомовного видання, коротко описувала його зміст і наприкінці підсумовувала, що «останнє число «Przeglądu Krajow'ogo», як і всі попередні, робить дуже симпатичне враження» [27, с.4]. Більше того, в одному з номерів «Ради» говорилося, що «Przegląd Krajowy» «...єсть єдиний поки серйозний орган, в якому можливо польсько-українське єднання» [28, с.1].

Натомість більшість польських часописів, особливо «вшехпольські», повели справжню боротьбу з газетою, що репрезентувала концепцію територіялізму В. Липинського. Особливо запеклу обструкцію до «Przeglądu Krajow'ogo» чинили часописи «Głos Warszawski», котрий редагував відомий польський націоналіст та українофоб Роман Дмовський, та клерикально-католицький «Dziennik powszechny», також видаваний у Варшаві. Останній, зокрема, надрукував статтю Гінвілла «Echa Kijowskie» («Київські відлуння»). На думку автора статті, «Przegląd Krajowy» «роз'ятрує стосунки до українців» серед поляків. Гінвілл зазначав, що цей часопис має себе за «речника «краєвого поступу» і виходить «під фактичною редакцією д. Вацлава Липинського, автора чудної книжки «Szlachta na Ukrainie», котрий є певно «нащадок якогось отамана козацького», що «постановив вернути себе, «українця польської культури», українському рухові...» [28, с.1].

Неприхильно ставилися до «Przeglądu Krajow'ogo» й польські часописи, котрі видавалися в Україні, зокрема «Dziennik Kijowski». Крім того, фактично відверту боротьбу з першим повів і один із колишніх його редакторів – Т. Міхальський, котрий вийшовши зі складу редакції на початку липня 1909 р., майже одразу разом із Е. Лігоцьким заходився коло започаткування так званого «Польсько-українського річника» і закликав українських літераторів приєднатися до нього. Спроба такого єднання навіть відбулася: на заклик відгукнувся гурток українських письменників на чолі з редакцією часопису «Українська Хата», однак досить швидко згаданий альянс розвалився, так і не оформившись остаточно. Майже одразу по цих подіях у «Раді» з'явилася редакційна стаття «Обережно собі вибираймо приятелів», у якій автор називав необачною спробу українських письменників порозумітися в справі україно-польського єднання з Міхальським та Лігоцьким. І тим дивнішою вважала редакція «Ради» цю пригоду, коли «якраз тепер серед польського громадства на Україні виросла течія, з якою ми (представники українського руху – І.П.) можемо багато спільної роботи робити. Маємо на думці той напрям, який репрезентує собою «Przegląd Krajowy», цей з польського боку дійсно серйозний і поважний спільник, що вже практично налагодив ту саму справу, до якої з таким тріском взялися були дієві особи цього неприємного епізоду з єднанням у польсько-українському збірнику» [29, с.1].

Стаття у «Раді» була не випадковою. Спочатку в українській газеті з'являлися цілком прихильні повідомлення про проєктований «Польсько-український річник». Однак 5 серпня 1909 р. В. Липинський написав видавцеві «Ради» Є. Чикаленку листа, в якому пояснив, чому редакція «Przeglądu Krajow'ogo» ставиться до дітища Т. Міхальського вороже. Зокрема, В. Липинський у цьому листі зазначав, що підставою «credo» «Przeglądu Krajow'ogo» є визнання того, що «вільно кожній людині, вихованій на Україні в польсько-шляхетській культурі вважати себе чи Українцем чи Поляком, обов'язковим являється територіально...признати себе громадянином України і служити тільки виключно її інтересам». Задля ширення цієї ідеї українці, що працюють в редакції виходять з міркування, по-перше, провадження принципу самоозначення, котрий допоможе пробудити національну свідомість у тих, «котрі досі називають себе поляками», а, по-друге, необхідності відокремлення цих «колишніх» поляків від політичного впливу «вшехполяків», щоб придбати в них «свідомих громадян України» [11, арк.13в.-2].

Поляки ж, що брали участь у виданні «Przeglądu Krajow'ogo», робили це «з мотивів горожанських: почуття обов'язку перед рідним краєм і цим народом, котрий їх кормить». Таких, котрі серед польської суспільності поділяють ці погляди, пише Липинський, небагато, а тому «проти нас ведеться страшена агітація, одною з її останніх проявів є видання «Польсько-українського річника» [11, арк.23в.].

В. Липинський був переконаний, що це видання призначалося, щоб побити «Przegląd Krajowy», в очах громадянства їхньою ж зброєю – «симпатіями до українства... жестованими цими добродіями ефектною жертвою на пам'ятник Шевченкові, участю українських письменників, оповістками (мало не кожного дня) в «Раді»..., але опертими на зовсім відмінних суспільних і психологічних мотивах». «Бо, – підкреслює Липинський, – коли ми ці симпатії бажаємо поставити на зовсім реальний ґрунт (підкреслення В.Л.): 1) признання права бути українцями за тими (зі спольщеного суспільства), хто бажає ними бути і 2) політичного сепаратизму до Польщі, як умови горожанської праці поляків на Україні, – то ці добродії «згоду з українцями» роблять від імені «цілого і неподільного» польського народу, щоб показати, що така «згода» зовсім можлива без усякої «поблажливості» для «ренегатів» і без всякого «краєвого вархольства». Які ж звичайно бувають наслідки «згоди» між українцями і «цілим» польським народом то, маючи Галичину, не треба бути пророком, щоб їх наперед угадати» [11, арк.3].

Наприкінці листа В. Липинський зазначав, що ці міркування «вважав потрібним додати для повної характеристики нового напрямку в польсько-українських відносинах» і що через наведені вище причини «Przegląd Krajowy» буде його «рішучо поборювати». «Знаючи-ж добре польсько-укр[аїнські] відносини, я вважаю своїм обов'язком, як свідомого члена своєї суспільности, написати до Вас цей лист і з'ясувати виразно своє становище. Очевидячки не претендую на вплив на становище Ваше супроти цього напрямку – дальші Ваші кроки в цій справі залежатимуть цілковито від Ваших на цю справу поглядів. Хотілося б тільки, щоб це робилося свідомо і, в разі, як не виступатимемо солідарно, щоб на це з Вашого боку, так як і нашого, були свої принципіальні причини» [11, арк.43в.].

Певно, що стаття у «Раді», спрямована проти «Польсько-українського річника», з'явилася великою мірою під впливом цього листа В. Липинського до видавця «Ради» Є. Чикаленка.

Отже, В. Липинському та його однодумцям у «Przegląd'i Krajow'omu» доводилося постійно протистояти відвертим і замаскованим, як редакція «Польсько-українського річника», ворогам. В. Липинський сподівався, що ширення ідей територіалізму через часопис у подальшому мало би принести українському рухові велику користь – «політично і культурно (хоч не національно)» приєднати до нього польські елементи, котрі особливу роль відграватимуть на Правобережжі після запровадження земств. Найбільша ж його реальна роль полягала у «диференціації польського суспільства на територіалістів-українофілів і вшехполяків-українофобів». Одночасно вже в серпні 1909 р. він зрозумів, що «для розбудження національної свідомості серед спольщеного суспільства він (часопис – І.П.) не робить і не може робити майже нічого». Тому В. Липинський мав намір, у разі якщо до кінця року вдасться кардинально вирішити проблему фінансування часопису, змінити склад редакції (щоб у ній були лише ідейно віддані територіалісти), а самому присвятити себе знову науковій роботі та українським справам, «надсилаючи одночасно статті до «Przegląd'u» [19, с.558].

Але, як ми знаємо, на початку 1910 р. «Przegląd Krajowy» таки упав, про що В. Липинський з гіркою повідомляв В. Доманицькому у листі від 13 лютого 1910 р.: «...Пропавав дурно... рік праці, масса енергії та здоров'я...» [19, с.569]. Сталося це через фінансові проблеми, а головним чином через несприйняття ідей «Przeglądu Krajow'ogo» ширшим польським загалом. Ідея приєднати польські, насамперед шляхетські, елементи до українського руху зазнала поразки. Відтоді еволюціонують і погляди самого В. Липинського, котрий поступово відходить від своєї орієнтації на польське середовище.

Незважаючи на загальну невдачу спроб «українізації» спольщених українців, а також ширення серед польського суспільства в Україні територіалістичних ідей, В. Липинського можна вважати гідним наступником традицій українофільства серед поляків, найвідомішими представниками якої перед тим були Володимир Антонович та Тадей Рильський.

Джерела та література

1. Дорошенко Д. З перед тридцяти літ (до історії заснування «Przeglądu Krajowego» в Києві) / Д. Дорошенко // 3 минулого: Збірник. – Варшава, 1938. – Т.1. – С.126-137.
2. Дильонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський – співзасновник і редактор «Przeglądu Krajowego» (1909–1910) / Г. Дильонгова, М. Філіпович // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна

- Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф. з нагоди 110 роковин з дня народження вченого, 2-6 червня 1992 р. Київ, Луцьк, Кременець] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – С.68-75.
3. Гирич І. Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику «Przegląd Krajowy» (Листи В. Липинського до Б. Ярошевського (1910) та Б. Ярошевського до М. Грушевського (1914)) / І. Гирич // Український археографічний щорічник: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип.13/14. – С.664-678.
 4. Gancarz W. «My szlachta ukraińska...» Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882-1914 / W. Gancarz. – Kraków: Arcana, 2006. – 330 s.
 5. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901-1914 роки): Науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 272 с.
 6. Листи В. Липинського до М. Грушевського // У кн. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / Ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т.1. (А-Ж) – К.:Смолооскп, 2003. – 960 с.
 7. Лист В. Липинського до С. Томашівського від 4/17 січня 1909 року // Центральний державний історичний архів України (м. Львів) (далі – ЦДІАУЛ). – Ф.368. – Оп.1. – Спр.178. – Арк.4-5.
 8. Лист В. Липинського до А. Шептицького від 27 березня/9 квітня 1909 року з Кракова // ЦДІАУЛ. – Ф.358. – Оп.1. – Спр.292. – Арк.12-13.
 9. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917). У 2 т.: Документально-художнє видання / Є. Чикаленко. – К.: Темпора, 2004. – Т.1. – 428 с.
 10. Ярошевський Б. На смерть Д-ра Осипа Юркевича / Б. Ярошевський // Рада. – К., 1910. – №258. – 13/26 листопада. – С.1-2.
 11. Лист В. Липинського Є. Чикаленку від 5 серпня 1909 року з с. Затурці // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.І. – №35571. – 4 арк.
 12. Лист Б. Лепкого до К. Студинського від 11 квітня 1909 року // ЦДІАУЛ – Ф.362. – Оп.1. – Спр.336. – Арк.91.
 13. Рада. – К., 1910. – №86. – 17/30 квітня. – С.3.
 14. Ярошевський Б. Чого сподіватись? / Б. Ярошевський // Рада. – К., 1909. – №58. – 12/25 березня. – С.1.
 15. Przegląd Krajowy. – К., 1909. – №1. – С.4-5.
 16. Лист Б. Ярошевського М. Грушевському від 5 червня 1914 року // Центральний державний історичний архів України (м. Київ) – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.864. – Арк.33-102.
 17. Лист В. Липинського А. Шептицькому від 8/21 квітня 1909 року // ЦДІАУЛ. – Ф.358. – Оп.1. – Спр.292. – Арк.15-16.
 18. ЦДІАУЛ. – Ф.358. – Оп.1. – Спр.292. – Арк.21.
 19. Листи В. Липинського до В. Доманицького // Вячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна.: [Матеріали Міжнародної наук. конф. з нагоди 110 роковин з дня народження вченого, 2 – 6 червня 1992 р. Київ, Луцьк, Кременець] / Я. Пеленський (ред.); Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. Липинського та ін. – К.; Філадельфія, 1994. – С.479-571.
 20. ЦДІАУЛ. – Ф.367. – Оп.1. – Спр.32. – Арк.1-4.
 21. Лист В. Липинського до А. Шептицького від 14/27 січня 1910 р. з Києва у Львів // ЦДІАУЛ. – Ф.358. – Оп.1. – Спр.292. – Арк.22.
 22. Ciwic. Dwie drogi // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – №1. – С.2-4.
 23. Lipiński W. Dla wyjaśnienia / W. Lipiński // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – №7. – С.1-3.
 24. Lipiński W. Między młotem a kowadłem / W. Lipiński // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – №11-12. – С.1-3.
 25. Lipiński W. Ukraina си Ruś / W. Lipiński // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – №2. – С.2-4.
 26. Рада. – К., 1909. – №159. – 15/28 липня. – С.2.
 27. Рада. – К., 1909. – №134. – 16/29 червня. – С.2.
 28. Польські клерикали та українство // Рада. – К., 1909. – №213. – 22 вересня / 5 жовтня – С.1.
 29. Обережно собі вибираймо приятелів // Рада. – К., 1909. – №204. – 10/23 вересня. – С.1.

Передерій І. Г. О попытке реализации Вячеславом Липинским принципа территориализма в газете «Przegląd Krajowy»

В статье исследовано общественно-политическую деятельность Вячеслава Липинского 1908 – начала 1910 гг., направленную на реализацию идейных основ теории территориализма; доказано влияние этой теории и личности самого В. Липинского на направление и содержание газеты «Przegląd Krajowy»; выяснено отношение к изданию тогдашней как украинской, так и польской периодической прессы.

Ключевые слова: В. Липинский, территориализм, «Przegląd Krajowy», украинское движение, полонизированная шляхта, пресса.

Perederiy I. G. About the attempt of realization of principle of the territorializm Vjyatssheslav Lypynskiy in a newspaper «Przegląd Krajowy»

In the article social and political activity of Vjyatssheslav Lypynskiy 1908-1910, directed on realization of ideological bases of theory of territorializm began is investigational; the author proves the influence of this theory and personality of V. Lypynskiy on direction and maintenance of edition of «Przegląd Krajowy»; attitude toward to the newspaper of that time is found out both Ukrainian and Polish periodic press.

Key words: V. Lypynskiy, territorializm, «Przegląd Krajowy», Ukrainian motion, polonizanian gentry, periodic press.